

ABSTRACT

Iryna Hrytsai. Integration of gender equality in the system of social standards: legal challenges.

The article is devoted to the analysis of the integration of gender equality into the system of social standards in Ukraine. The author examines the theoretical foundations of gender equality, the country's international obligations, national legislation and its practical application in the context of ensuring gender equality. Special attention is paid to the analysis of legal challenges arising in the process of ensuring gender equality, and recommendations are offered for improving the legislation to overcome existing barriers. The importance of gender equality in social standards is to ensure equal access to resources and opportunities for both sexes, which promotes justice and sustainable development of society. Despite significant progress in legislative provision of gender equality, practical implementation remains insufficient due to shortcomings in law enforcement, as well as deep-rooted gender stereotypes. The analysis of national legislation and international obligations revealed key aspects that require additional intervention, including the improvement of the regulatory framework, the creation of effective control mechanisms, and the implementation of targeted programs to increase gender sensitivity. The recommendations relate to strengthening institutional support, developing special measures to ensure gender equality in all spheres of life, and involving the public and the private sector in forming a comprehensive gender policy. The findings of the study emphasize the need for a comprehensive approach to ensuring gender equality, which would include legislative, educational and social initiatives. Only this approach will allow Ukraine to achieve sustainable development and justice, guaranteeing equal rights and opportunities for all citizens, regardless of their gender.

Key words: *gender equality, social standards, legal challenges, national legislation of Ukraine, international obligations, practical application, legislative improvement, gender stereotypes, equal access to resources, institutional support.*

УДК 329 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2024-3-03>

**Юрій
КИРИЧЕНКО®**

доктор юридичних
наук, професор
(Національний
університет
«Запорізька
політехніка»,
м. Запоріжжя,
Україна)

**Олексій
ЗЕЛЕНСЬКИЙ®**

здобувач вищої
освіти
(Національний
університет
«Запорізька
політехніка»,
м. Запоріжжя,
Україна)

**ПРАВА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЗА КОНСТИТУЦІЯМИ УКРАЇНИ
ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ**

У статті досліджено зміст положень відповідних норм конституцій України та європейських держав, у яких закріплені права національних меншин. Запропоновано з урахуванням позитивного досвіду європейських держав щодо конституційно-правового регулювання прав національних меншин привести положення Конституції України відповідно до міжнародних стандартів.

Ключові слова: *конституція, права людини, національні меншини, права національних меншин, право на навчання рідною мовою.*

© Ю. Кириченко, 2024

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1212-1622>

© О. Зеленський, 2024

Постановка проблеми. Невід'ємною частиною загальної системи прав людини є права національних меншин. Це насамперед права в тих сферах, де вони проявляють себе як особлива етнічна група, тобто збереження своєї національної належності, етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності. Від того, як забезпечуються й захищаються на конституційному рівні права етнічних спільностей, залежить стабільне, мирне існування народів відповідних держав. І тому питання, пов'язане з проблематикою прав осіб, які належать до національних меншин, має актуальне значення й потребує конституційної регламентації.

Аналіз публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми. Науково-теоретичним і практичним підґрунтям для дослідження прав національних меншин стали відповідні положення норм конституцій України та європейських держав, у яких закріплені права національних меншин, а також наукові праці П. Рабіновича, М. Хавронюка, С. Римаренко, Д. Ачімовіча, С. Асланова, В. Молдована, Л. Чулінди й інших учених.

Метою статті є дослідження положень норм конституцій України та європейських держав щодо регулювання прав національних меншин.

Виклад основного матеріалу. Однією з найскладніших проблем сучасності, що впливають на організацію державного й суспільного життя як усередині кожної держави, так і на міжнародному рівні, є національні міжетнічні відносини.

Права національних меншин є невід'ємною частиною загальної системи прав людини, і тому особи, які належать до національних меншин, користуються всіма правами і свободами української нації, але, згідно з Рамковою конвенцією про захист національних меншин, вони можуть мати деякі специфічні права, які відрізняються від прав більшості громадян держави [1, с. 141–149]. Зокрема, це права в тих сферах, де вони проявляють себе як особлива етнічна група, а саме збереження своєї національної належності, етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності. Згідно із Законом України «Про національні меншини (спільноти) України», під національною меншиною (спільнотою) України варто розуміти сталу групу громадян України, які не є етнічними українцями, проживають на території України в межах її міжнародно визнаних кордонів, об'єднані спільними етнічними, культурними, історичними, мовними й/або релігійними ознаками, усвідомлюють свою належність до неї, виявляють прагнення зберегти й розвивати свою мовну, культурну, релігійну самобутність. Крім того, національні меншини (спільноти) є невід'ємними, інтегрованими та органічними частинами українського суспільства [2]. Водночас Д. Ачімовіч національні меншини визначає як соціальні групи, які постійно на законних підставах проживають на території певної держави, що відрізняються за етнічною ознакою від титульної нації й будь-яких інших національних груп, які усвідомлюють себе частиною політичної нації (народу) цієї держави за одночасного прагнення до збереження своєї релігійної, культурної, мовної самобутності, є суб'єктом конституційно-правових відносин і мають спеціальний конституційно-правовий статус [3, с. 6–7].

Нині питання прав етнічних і релігійних меншин є актуальним для багатьох європейських держав, у яких через політичні, історичні обставини сформувався багатонаціональний склад населення. Не є винятком й Україна, на території якої проживають представники понад 130 національностей і народностей, питома вага яких серед усього населення становить 20 відсотків [4, с. 237]. Як відзначає С. Римаренко, національний склад України характеризується наявністю значної частини населення, яке варто зарахувати до національних меншин. Причому характер більшості меншин такий, що вони відрізняються від титульної нації передусім мовою, меншою мірою традиційним способом життя, ще менше – релігією. На думку вченого, ця обставина, з одного боку, полегшує спільне проживання на одній території, притаманна умовам недиференційованого суспільства, але й ускладнює диференціацію суспільства з погляду національної визначеності й надання національним меншинам особливого статусу [5, с. 129–130].

Конституція України в ст. 11 закріпила положення, згідно з яким держава сприяє розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. При цьому, як відзначає М. Хавронюк, Основний Закон України не містить конституційних гарантій прав національних меншин на розвиток їхньої етнічної, культурної та релігійної самобутності [4, с. 238]. Дотримуючись такої думки, С. Асланов наголошує, що права національних меншин обмежуються закріпленням лише освітньо-культурних, мовних прав [6, с. 740]. Про такий висновок свідчать і результати аналізу змісту Конституції України, у ч. 5 ст. 53 якої закріплена єдина гарантія на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови в державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства [7]. На відміну від України, інші європейські держави право національних меншин на навчання рідною мовою виклали в окремій нормі своїх конституцій. Зокрема, законодавець Словаччини в національній Конституції закріпив право національних меншин на навчання рідною мовою в ст. 34, а законодавець Сербії – у ст. 79.

Варто наголосити, що в Законі України «Про національні меншини (спільноти) України» поряд із правом на освіту закріплені й інші права осіб, які належать до національної меншини (спільноти), а саме на: 1) самоідентифікацію; 2) свободу громадських об'єднань і мирних зібрань; 3) свободу вираження поглядів і переконань, думки, слова, совісті й релігії; 4) участь у політичному, економічному та соціальному житті; 5) використання мови національної меншини (спільноти); 6) збереження культурної самобутності національної меншини (спільноти). Ці права і свободи осіб, які належать до національних меншин (спільнот), можуть бути обмежені відповідно до закону в інтересах національної безпеки, для забезпечення територіальної цілісності й громадського порядку, запобігання заворушенням чи злочинам, охорони здоров'я населення, захисту прав і свобод інших осіб, якщо таке обмеження є необхідним у демократичному суспільстві [2].

Порівняльно-правовий аналіз положень відповідних норм конституцій Австрії, Азербайджану, Албанії, Болгарії, Боснії і Герцеговини, Вірменії, Грузії, Естонії, Італії, Латвії, Литви, Північної Македонії, Молдови, Норвегії, Польщі, Румунії, Сербії, Словаччини, Словенії, Туреччини, Угорщини, Фінляндії, Хорватії, Чехії, Чорногорії, Швейцарії та Швеції засвідчив неоднозначність викладення права національних меншин у цих європейських державах. Наприклад, у Конституції Албанії закріплена така структура прав національних меншин: 1) основні принципи національних відносин містяться в частині 1 «Основні принципи» й передбачають співіснування та взаєморозуміння албанців із національними меншинами основою цієї держави, яка зобов'язана їх поважати та захищати; 2) конкретні права національних меншин передбачені в частині 2 «Основні права і свободи людини» [8]. Подібним шляхом пішли й законодавці Вірменії, Північної Македонії, Польщі, Словаччини та Чорногорії.

Немає єдності в європейських державах і щодо конституційно-правового регулювання прав національних меншин. Так, у конституціях Молдови й Румунії зазначені права закріплені в одній статті, у конституціях Албанії, Вірменії, Литви, Північної Македонії та Польщі – у двох статтях, у конституціях Словаччини, Чехії, Чорногорії – у трьох, у Конституції Словенії – у п'яти, а в Конституції Сербії – у дев'яти статтях.

Також аналіз конституцій європейських держав виявив, що в них використовується різна термінологія щодо позначення «національної меншини». Так, у конституціях Австрії та Італії застосовується термін «мовні меншини», у Конституції Швейцарії – «мовні спільноти», у конституціях Чорногорії та Швеції – «меншини», у Конституції Польщі – «національні та етнічні меншини», у конституціях Болгарії, Литви, Словенії та Угорщини – «національні спільноти», у конституціях Словаччини та Чехії – «національні меншини» й «етнічні групи». Водночас більшість європейських держав у конституціях застосовує саме термін «національні меншини». При цьому, як зазначає С. Римаренко, для ефективної правової регламентації прав національних меншин принципово важливо, щоб визначення

поняття «національні меншини» було загально визнаним. На його думку, складність проблеми полягає в різноманітності ситуацій, пов'язаних з існуванням «меншин» [5, с. 130].

Аналізуючи положення конституцій європейських держав, можна дійти висновку, що в них суб'єктом прав національних меншин визначено особу або колектив (етнічна група), що дає підстави говорити про індивідуальний чи колективний (солідарний) характер аналізованої категорії прав залежно від їх носія [9, с. 373]. Через індивідуальні національні права реалізуються етнічні права людини, а за допомогою колективних національних прав забезпечуються специфічні права етнічних спільностей. Так, у ст. 79 Конституції Чорногорії встановлено, що «особам, які належать до меншин ... повинно бути гарантовано права і свободи, які вони можуть здійснювати індивідуально чи спільно з іншими ...» [10], а в ч. 1 ст. 75 Конституції Сербії проголошено, що «етнічним меншинам, у доповнення до прав, які конституційно гарантуються всім громадянам, мають бути гарантовано додатково індивідуальні чи колективні права» [11]. Водночас у конституціях Азербайджану, Вірменії, Естонії та Словенії суб'єктом цього права є людина, яка позначена безособовим терміном «кожен», у конституціях Латвії, Румунії та Чорногорії – «особа», у конституціях Албанії та Північної Македонії – «представники національних меншин», а в конституціях Литви, Польщі, Словаччини та Чехії права національних меншин закріплені за громадянами.

У Конституції України в ст. 11 використовується поряд із терміном «національні меншини» поняття «корінні народи». Разом із тим Ю. Римаренко пропонує застосовувати статус корінного населення з особливими правами до певних етнічних груп, зокрема до караїмів, кримчаків і деяких інших нечисленних етнічних груп [12, с. 34].

Варто відзначити, що кожна третя європейська держава закріпила на конституційному рівні право на вільне визначення чи збереження своєї національної належності. Тобто належність до національної меншини є питанням індивідуального вибору, який не обмежується будь-якими іншими критеріями [9, с. 374]. Наприклад, Конституція Словенії в ст. 61 закріпила положення, згідно з яким кожен має право на вільне вираження належності до своєї нації чи народності [13].

Також варто звернути увагу й на те, що міжнародні документи з прав людини й національне конституційне законодавство європейських держав регламентує специфічні права національних меншин, які прив'язані до певної території їх компактного або традиційного проживання. Зокрема, це право на виховання й навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови, а також право обирати мову спілкування; право на об'єднання в організації та товариства для здійснення й захисту своїх специфічних прав; право на збереження й розвиток своєї національної, етнічної та культурної самобутності [9, с. 374–375].

Варто наголосити, що в Україні з метою подальшого вдосконалення діяльності щодо утвердження й забезпечення прав і свобод людини та громадянина в державі, створення дієвих механізмів їх реалізації й захисту, розв'язання системних проблем у зазначеній сфері в умовах нових викликів, що постали перед суспільством, затверджена Національна стратегія у сфері прав людини, у якій § 12 присвячений саме забезпеченню прав корінних народів і національних меншин. Стратегічна мета полягає в забезпеченні й захисті прав корінних народів і національних меншин в Україні відповідно до міжнародних, у тому числі європейських, стандартів прав людини. Основною проблемою, на вирішення якої спрямовано стратегічний напрям, є вдосконалення та приведення законодавства з питань захисту прав національних меншин у відповідність до міжнародних стандартів [14].

Досліджуючи міжнародний досвід захисту прав національних меншин, В. Бордінов звертає увагу на механізм захисту прав національних меншин у Словенії, у якій поряд зі словенцями проживають дві корінні національні меншини (угорці й італійці). За Конституцією Словенії, цим двом національним меншинам забезпечено не лише основні права людини, поширені на всіх громадян держави, а й особливий захист, спрямований на повноцінну реалізацію їхніх культурних потреб [15, с. 7].

Висновки. З огляду на вищевикладене, а також позитивний досвід європейських держав щодо конституційно-правового регулювання прав національних меншин, пропонуємо привести положення Конституції України відповідно до міжнародних стандартів.

Список використаних джерел

1. Права людини: міжнародні договори Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи / упоряд. В. Павлик, В. Тесленок. Київ : Факт, 2001. 152 с.
2. Про національні меншини (спільноти) України : Закон України від 13 грудня 2022 року № 2827-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 46. Ст. 114.
3. Ачімовіч Д.Т. Конституційно-правовий статус національних меншин (колективів) у державах-членах ЄС та державах, асоційованих з ЄС: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2014. 19 с.
4. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина. Київ, 2004. 464 с.
5. Римаренко С. Міжнародні стандарти статусу національних меншин. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2015. Вип. 4 (78). С. 129–142.
6. Асланов С.А. Проблеми реалізації етнонаціональної політики України у контексті загальноєвропейських інтеграційних процесів. *Держава і право. Серія «Юридичні і політичні науки»*. Київ, 2009. Вип. 43. С. 739–743.
7. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
8. Конституція Албанії від 21 жовтня 1998 року. URL: <http://www.constitutions/archives>.
9. Кириченко Ю.В. Актуальні проблеми конституційно-правового регулювання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні в контексті європейського досвіду : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 540 с.
10. Конституція Республіки Чорногорія від 19 жовтня 2007 р. URL: <http://www.constitutions/archives>.
11. Конституція Республіки Сербія від 30 вересня 2006 р. URL: <http://www.parlament.gov/content>.
12. Римаренко Ю. Права людини та громадянина, права народів, права етнічних меншин. *Український часопис прав людини*. 1996. № 3–4. С. 22–40.
13. Конституція Словенії від 23 грудня 1991 р. URL: <http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/sloven1.html>.
14. Про національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>.
15. Бородінов В.Д. Міжнародний досвід захисту прав національних меншин і втілення його в українському законодавстві. *Віче*. Київ, 2011. № 18. С. 5–8.

Надійшла до редакції 04.09.2024

Прийнято до опублікування 10.09.2024

References

1. Human rights: international treaties of the United Nations and the Council of Europe / edited by V. Pavlyk, V. Teslenok. Kyiv: Fakt, 2001. 152 p. [in Ukr.].
2. Law of Ukraine «On National Minorities (Communities) of Ukraine» dated December 13, 2022 No. 2827-IX. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2023. № 46. Art. 114.
3. Achimovich D.T. (2014) Constitutional and legal status of national minorities (collectives) in the EU member states and states associated with the EU: a comparative legal study: autoref. thesis ... candidate law of science Mariupol. 19 p. [in Ukr.].
4. Rabinovych P.M., Havronyuk M.I. (2004). Human and citizen rights. Kyiv, 2004. 464 p. [in Ukr.].
5. Rymarenko S. (2015). International standards of the status of national minorities. Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies named after I.F. Kuras NAS of Ukraine. Vol. 4 (78). 2015. P. 129–142 [in Ukr.].
6. Aslanov S.A. (2009). Problems of the implementation of the ethno-national policy of Ukraine in the context of European integration processes. State and law. Legal and political sciences. Kyiv, 2009. Vol. 43. P. 739–743 [in Ukr.].

7. Constitution of Ukraine dated June 28, 1996. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. Art. 141.
8. Constitution of Albania dated October 21, 1998. URL: <http://www.constitutions/archives>.
9. Kyrychenko Yu.V. (2017). Actual problems of constitutional and legal regulation of rights, freedoms and duties of a person and a citizen in Ukraine in the context of European experience: monograph. Kyiv: Center for Educational Literature, 2017. 540 p. [in Ukr.].
10. Constitution of the Republic of Montenegro dated October 19, 2007. URL: <http://www.constitutions/archives>.
11. Constitution of the Republic of Serbia dated September 30, 2006. URL: <http://www.parlament.gov/content>.
12. Rymarenko Yu. (1996). Human and citizen rights, peoples' rights, ethnic minorities' rights. Ukrainian journal of human rights. 1996. № 3–4. P. 22–40 [in Ukr.].
13. Constitution of Slovenia dated December 23, 1991. URL: <http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/sloven1.html>.
14. Decree of the President of Ukraine «On the national strategy in the field of human rights». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>.
15. Borodinov V.D. (2011). International experience of protecting the rights of national minorities and its implementation in Ukrainian legislation. Viche. Kyiv, 2011. № 18. P. 5–8 [in Ukr.].

ABSTRACT

Yurii Kyrychenko, Oleksiy Zelenskyi. The rights of national minorities under the constitutions of Ukraine and European states.

The contents of the provisions of the relevant norms of the constitutions of Ukraine and European states, in which the rights of national minorities have been established, have been studied.

It is proposed, taking into account the positive experience of European states regarding the constitutional and legal regulation of the rights of national minorities, to bring the provisions of the Constitution of Ukraine in accordance with international standards.

It is noted that one of the most complex problems of modern times, affecting the organization of state and social life both within each state and at the international level, is national interethnic relations. The stable, peaceful existence of the peoples of the respective states depends on how the rights of ethnic communities are ensured and protected at the constitutional level.

It is emphasized that the issue of the rights of ethnic and religious minorities is relevant for many European states, in which a multinational composition of the population has been formed due to political and historical circumstances. A comparative legal analysis of the provisions of the relevant norms of the constitutions of European states showed that the rights of national minorities were enshrined at the constitutional level by: Austria, Azerbaijan, Albania, Bulgaria, Bosnia and Herzegovina, Armenia, Georgia, Estonia, Italy, Latvia, Lithuania, North Macedonia, Moldova, Norway, Poland, Romania, Serbia, Slovakia, Slovenia, Turkey, Hungary, Finland, Croatia, Czech Republic, Montenegro, Switzerland and Sweden. However, the results of the study of the content of their provisions indicate that the legal regulation of the studied rights is carried out in them in different ways.

It was concluded that there is no unity regarding the use of different terminology to denote “national minority”. Thus, in the constitutions of Austria and Italy, the term “linguistic minorities” is used, in the Constitution of Switzerland – “linguistic communities”, in the constitutions of Montenegro and Sweden – “minorities”, in the Constitution of Poland – “national and ethnic minorities”, in the constitutions of Bulgaria, Lithuania, In Slovenia and Hungary – “national communities”, in the constitutions of Slovakia and the Czech Republic – “national minorities” and “ethnic groups”. At the same time, the vast majority of European states use the term “national minorities” in their constitutions.

Attention is drawn to the fact that international documents on human rights and national constitutional legislation of European states regulate the specific rights of national minorities, which are tied to a certain territory of their compact or traditional residence. In particular, this is the right to education and learning in the native language or learning the native language, as well as the right to choose the language of communication; the right to join organizations and associations to exercise and protect their specific rights; the right to preserve and develop one's national, ethnic and cultural identity.

It is proposed to bring the provisions of the Constitution of Ukraine in accordance with international standards.

Key words: *constitution, human rights, national minorities, the rights of national minorities, the right to study in one's native language.*